

Kozłowski, Andrzej J.

Uwarunkowania systemu oświaty

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 10, 273-277

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ROZDZIAŁ IV

RECENZJE, INFORMACJE, POLEMIKI, WSPOMNIENIA

Andrzej J. Kozłowski

UWARUNKOWANIA SYSTEMU OŚWIATY

Z większym lub mniejszym zaangażowaniem obserwujemy zachodzące w Polsce przemiany społeczne, polityczne i ekonomiczne. Jesteśmy ich aktywnymi uczestnikami lub biernymi obserwatorami. Zawsze jednak dokonujemy ocen zachodzących przemian i obserwowanych postaw. Zależnie od naszych indywidualnych przekonań, wewnętrznego systemu wartości - co stanowi podstawę naszego stosunku do otoczenia, konfrontujemy własne wyobrażenia i system wartości z obserwowanymi w otoczeniu. Ta cała złożoność naszej postawy, postaw ocenianych i obserwowanych - występujących ze szczególną mocą i wyrazistością w dobie transformacji, jest nie tylko interesującym przedmiotem dociekań naukowych ale jest przede wszystkim procesem wywierającym wpływ na postawy przyszłych pokoleń.

Zapewne przede wszystkim w szkole, w realizowanym procesie uczenia, wychowywania i uzyskiwanych stąd efektach, ze szczególną mocą odbija się to wszystko, co niesie z sobą okres przełomu ustrojowego i kryzysu społecznego w Polsce. W polskim systemie oświaty, począwszy od 1989 roku, obok powstania licznej sieci szkół prywatnych, komunalizacji /przekazania samorządom terytorialnym/ szkół podstawowych, zmiany zasad doboru kadr do szkół i administracji oświatowej, odbyła się /w wielu środowiskach nadal odbywa się/ swoista weryfikacja i ocena kadry nauczającej, często wg kryteriów wynikających z chwilowego zapotrzebowania środowiska. Związany z tym stosunek nauczycieli do przemian w państwie, w systemie oświaty - szczególnie szkolnictwa podstawowego, zaznaczył się różnorodnością postaw nauczycieli, ich stosunku do kształtującego się i kształtowanego otoczenia a także roli jaką

pełni nauczyciel we współczesnej szkole. Dostrzegana w związku z tym destabilizacja środowiska nauczycielskiego, często powodowana nieprzemyślanymi decyzjami centrum politycznego - przykładem może być zwlekanie z przekazaniem szkół podstawowych gminom i w końcu przekazanie ich wraz z dużym bagażem zadłużenia i niedoinwestowania oraz w oparciu o przepisy faktycznie ubezwłasnowolniające organy gminne, zaznaczyła się wieloma negatywnymi skutkami w realizowanym procesie dydaktyczno-wychowawczym.

Przypomnienie tego wydaje się niezbędne aby z właściwej perspektywy ocenić stan polskiej oświaty i przede wszystkim, bo to jest przedmiotem mojego zainteresowania w tej recenzji, zrozumieć wymiar wysiłku podjętego przez Bronisława Gołębiowskiego w książce *Edukacja i polityka*.¹ Jest ona zbiorem tekstów omawiających *wybrane problemy postaw społeczno-politycznych polskich nauczycieli, studentów i uczniów z przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych*, w oparciu o metodę biograficzną - na podstawie dużej ilości materiału pamiętnikarskiego. Spośród wielu ostatnio wydanych publikacji naukowych poświęconych przemianom w Polsce, praca ta zasługuje na szczególną uwagę. Jest ona pokłosiem wieloletnich badań i osobistych zainteresowań Bronisława Gołębiowskiego, bardzo często sięgającego do pamiętników - nie przez wszystkich docenianych.

Na książkę składa się 12 opracowań, wcześniej prezentowanych na sesjach, konferencjach, także w *Zeszytach Naukowym OTN*, ułożonych w logiczną i uporządkowaną całość, stanowiących ciekawy materiał skierowany do szerokiego grona odbiorców. Obok niewątpliwej wartości analitycznej opracowania, dla porządku należy wskazać na szeroką podbudowę teoretyczną książki i przywołanie na jej stronach wielu klasyków, wypowiedzi autorytetów i osiągnięć światowych w tej dziedzinie wiedzy. I tak jak w nauce, w wielości poglądów, racji i przekonań, tak i Bronisław Gołębiowski, bez ukrywania, bez ulegania chwilowym emocjom czy racjom, stara się ukazać całą złożoność problemu - obraz bardzo często inny od pożądanego w wielu środowiskach politycznych, partyjnych czy zawodowych. Wczytując się uważnie w zawite analizy, przez które prowadzi nas autor, można z dużym przekonaniem wzmocnić pogląd Bronisława Gołębiowskiego, że najwyższy już czas do przeprowadzenia gruntownej reformy modelu naszej edukacji.

W oparciu o bogaty materiał pamiętnikarski, autor dokonuje typologii postaw nauczycieli, szczególnie pokolenia uczącego w ostatnich kilkunastu latach polskiego przełomu. Obok ukazania ich świadomości i kultury politycznej, przywołuje także to co dla wielu nauczycieli jest równie ważne, mianowicie materialne warunki pracy i życia nauczycieli. Konfrontuje ze sobą pokolenia

¹ B. Gołębiowski, *Edukacja i polityka*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 1996, 256 stron.

nauczycieli, wskazuje ich pozytywne i negatywne cechy i czyni to - co ma szczególną wartość - w oparciu o bogate zbiory pamiętnikarskie. Nie ukrywa też, co tylko podnosi wartość publikacji, szeregu problemów i przeszkód, jakie niesie z sobą zajmowanie się edukacją w takim wymiarze i kontekście.

Wobec olbrzymiego materiału, jaki autor zaprezentował w swojej publikacji, wielości wątków, ocen, opinii i wniosków, nie sposób odnieść się do tego wszystkiego. Dlatego też zajmę się tylko wybranymi kwestiami, z racji profesji najbardziej mnie interesującymi i mi bliskimi. Osobiście bardzo żałuję, że autor nie poświęcił więcej miejsca tzw. /w mojej ocenie trudno nazwać to reformą/ reformie szkolnictwa podstawowego, tzn. przekazania szkół podstawowych samorządom terytorialnym. Z formalnoprawnego punktu widzenia było to wrzucenie samorządom psującego się owocu. Jednocześnie obecna koalicja nie dała samorządom możliwości zmiany tego stanu, tzn. nie dała możliwości decydowania o - przeciw samorządowych - szkołach podstawowych, bowiem sprawują on jedynie nadzór w zakresie spraw finansowych i administracyjnych, praktycznie wyłączono z tego sprawy dydaktyczne i wychowawcze.

A przecież, jak podkreśla to Bronisław Gołębiowski, powszechnie formułowane są opinie o potrzebie faktycznego odpaństwowienia systemu oświaty i urodzinnienia edukacji. W pierwszym przypadku odizolowałyby to szkoły od wpływu koniunktury politycznej na system kształcenia, zwiększenia wpływu środowisk lokalnych na funkcjonowanie szkoły, w drugim zaś doprowadziłyby do zwiększenia zainteresowania rodziców pracą szkoły i stworzyłyby spójny system odrzucający model szkoły - *instytucji autorytarnego narzucania określonego kwantum wiedzy oraz postawy życiowej (ideologii, wiary, doktryny państwowej itp.)* /.../ na rzecz „szkoły - rodziny” o zasadach więzi i dyscypliny rodzinnej”.

Autor podejmuje też próbę typologii poszczególnych pokoleń nauczycieli w XX w. i stwierdza m.in., że urodzeni w latach 1890 - 1915 /nauczyciele dominujący w okresie międzywojennym/ wyróżniali się silnym poczuciem misji narodowo-obywatelskiej szkoły. To oni wykształcili następców uczących przede wszystkim w pierwszych dziesięcioleciach po II wojnie światowej. Ich to zasługą był masowy patriotyzm społeczeństwa polskiego w obliczu hitlerowskiego terroru i szeroki udział w tajnym nauczaniu. Nauczyciele powojenni, urodzeni w latach 1916 - 1940, dominowali w pierwszych dziesięcioleciach państwa budującego nowy kształt społeczeństwa /"określanego jako budujące socjalizm"/. Jak stwierdza to autor, *zagrożenie i awans społeczny jako dwie strony ciąglej zmiany były wyróżnikiem losu historycznego młodości tego pokolenia*. Pokolenia nauczycieli lat późniejszych tworzyły się w ramach masowego zapotrzebowania na powszechną oświatę i też masowego awansu do tego zawodu przedstawicieli grup najniższych w hierarchii społecznej. Mimo wysokiego traktowania szkoły i nauczyciela, ich pozycję bardzo często sprowadzono

do instrumentalnego wydawania świadectw, będących podstawą wszelkiego awansu w warunkach nowego ładu politycznego. Mniej można było dostrzec rolę szkoły i nauczyciela jako instytucji *przysposabiającej do uczestnictwa w kulturze narodowej w węższym, duchowym tego słowa znaczeniu*.

Charakteryzując postawy nauczycieli przed 1989 rokiem, autor powołuje się na analizę pamiętników /a jest to materiał bogaty - zresztą sam autor należy do szczególnie wybitnych znawców tej metody badawczej/ nauczycieli, piszących przed i po 1980 roku, prezentujących odmienny nieraz stosunek do socjalizmu. Z analizy tej autor przywołuje przede wszystkim przekonanie nauczycieli o doniosłości swojej roli, charakterystyczne są postawy „dziejowej misji”, kiedy to mimo niskiej płacy należało spłacić dług za możliwość zdobycia wykształcenia i zawodu - co w konfrontacji z doświadczeniami przedwojennymi i pozycją społeczną środowisk, z których się wywodzili, ma swój szczególny wymiar. Spoglądając w osobisty i bardzo intymny wymiar tych pamiętników, autor pokazuje nauczyciela szeroko angażującego się w życie szkoły, wspomagającego ucznia i uczestniczącego aktywnie w życiu w najbliższym otoczeniu /choć nadmierna wiara i uległość wobec nakazów władz politycznych czy administracyjnych narażała na utratę autorytetu/. Obok tego, jakże pozytywnego obrazu, są też zachowania czy zjawiska negatywne. Do nich z pewnością należą luki w wiedzy, będące wynikiem - jak wskazuje autor - pospiesznego i zbyt przeteoretyzowanego wykształcenia i przygotowania do zawodu oraz zbyt częstych zmian w programach nauczania, a także zalecanych metod wychowawczych.

Pokolenie nauczycieli urodzonych w latach 1941 - 1965, których młodość i dorosłe życie nie było obciążone wojną a jedynym znanym ustrojem był socjalizm, jest przedmiotem szczególnego zainteresowania autora. Bo przecież to właśnie pokolenie, wbrew celom systemu wychowawczego, na przekór często swoim rodzicom, przygotowało i przeprowadziło zmiany ostatnich lat. Jak wskazuje na to autor, wyższy status wykształcenia niż swoich rodziców, rozbudzone aspiracje i marzenia, wiedza czerpana z zakazanych źródeł, krytycyzm wobec szkoły i otoczenia - bardzo często zdeintegrowanego, stały się podstawą buntu i przemian społecznych początku lat dziewięćdziesiątych. To pokolenie nauczycieli, bardzo często krytycznie oceniane przez swoich starszych kolegów, jest typem o mało wykrystalizowanej osobowości - zapewne kryzysy społeczne bardzo skomplikowały te postawy.

W postawach nauczycieli daje się zaobserwować następujące zjawisko: otóż, jeśli aktywność w środowisku, z konieczności w instytucjach państwa socjalistycznego /przez to przeszło w różnym wymiarze i na różnych szczeblach też wielu działaczy *Solidarności*/, została później oceniona negatywnie /uznana przez wielu jako kolaboracja/, to wykształcona postawa nakazuje obecnie ostrożnie podchodzić do aktywnego udziału w instytucjach państwa demokra-

tycznego /przecież też różnie ocenianych przez poszczególne ugrupowania/. Postawę tę przyjmuje młode pokolenie i jej wymiarem jest niewielki udział nie tylko w organizacjach środowiskowych ale też w wyborach samorządowych czy parlamentarnych. Poszukiwanie rozwiązania tego problemu nie tylko w odniesieniu do środowiska nauczycielskiego jest postulatem i zachętą dla wielu socjologów. Jestem przekonany, że wkład Bronisława Gołębiowskiego, jakże szczególnie widoczny w działaniach podejmowanych przez Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe, w poszukiwanie rozwiązań systemowo zmieniających polski system edukacji będzie satysfakcjonujący nie tylko jego.

Dla mnie osobiście, książka Bronisława Gołębiowskiego, Profesora i mojego Nauczyciela ma i tę wartość, którą można sprowadzić do wymiaru bardzo osobistego. Tak jak w swoich opisach stara się dociec racji przemian, zrozumieć dokonujące przewartościowania, tak też - przecież bez ukrywania - stara się osądzić swoje miejsce w czasie, który opisuje i czyni to jak zawsze z Jemu tylko znaną skromnością. To właśnie wtedy, gdy rodziły się moje wątpliwości, nasze ścieżki połączyły się - mam nadzieję, że na zawsze.